

MİNYATÜRLE İBRAHİM HAKKI HAZRETLERİ

Yrd.Doç.Ömür KOÇ*

Serhatlar şehrimiz güzel Erzurum'umuzun bağrında yeşermiş binlerce önemli büyüğümüz vardır. İsmail Fakirullah Hazretlerinin müridi, aynı zamanda halifesi olmuş, Dünyaca Ünlü Marifetnâme adlı eseri bizlere kazandırmış, 18. Asırda yaşamış büyük mütefekkir ve bilim adamımız Hasankale'li İbrahim Hakkı Hazretleri'de bunlardan sadece birisidir. O yaşadığı asırda ve sonrasında insanlığa birçok konuda dersler vererek birbirinden önemli eserler ortaya koymuştur. Onun hakkında binlerce yazı kaleme alınmasına rağmen ne yazık ki günümüzde Erzurum'un dışında gereğince tanıtılmamış, Üniversitelerde ve Orta öğretimde okutulan ders kitaplarında da yer almamıştır. Onun muhteşem eseri Marifetnâme'sini günümüzde acaba kaç kişi okumuştur? Erzurum'da Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'ndeki görevime başladığım günden itibaren Erzurum'a mal olmuş simaları araştırıyorum. Eğitimini aldığım Minyatür Sanatımızla değerlerimizi konu alan tasarımlar oluşturmayı düşünmekteyim. Yazımda O'nun mütevazı yaşamına kısaca değinecek, O'nunla ilgili minyatür tasarımlarımı siz değerli okurlarımızın beğenisine sunarak, minyatürlerimi sizlerle paylaşmanın mutluluğunu yaşıyacağım.

İbrahim Hakkı Hazretleri, babasının vefatına kadar ondan Tillo'daki bazı alimlerden ders almış, Astronomiyi Şeyhinin hizmetindeyken Molla Muhammed Suhrevî Hz.'den, Tasavvuf ilmini de Hz. Fakirullah'tan almıştır. O'nun hayatında Erzurum, Hasankale ve Tillo önemli bir yer teşkil etmiştir. (H.1146-M.1734) tarihinde babasının daha önce imamlığını yaptığı Habib Efendi Camii'nde imamlık yapmış (H.1160-M.1747)de Abdurrahman Gazi Vakfı'nın Defterdarlığı'nda bulunmuş, (H.1165-M.1752) tarihinde de İstanbul'a giderek Kütübhâne-i Hümayun'da araştırmalar yapmıştır. İbrahim Hakkı Hz. (H.1194-M.1780)de Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur.

Geleneksel Türk İslâm Sanatlarımızdan nakış olarak adlandırdığımız Minyatür sanatımızla uğraşan sanatçılara bizler nakkaş ismini veriyoruz. Minyatür sanatımız el yazması kitapları süslemek, kitapta geçen konuları daha iyi anlatabilmek için yapılan, kendine has özellikleri olan, kökleri Orta Asya'ya kadar uzanan bir resim sanatımızdır. Minyatür sanatıyla uğraşan nakkaş, batı sanatlarının perspektif, anatomi, proportion, ışık-gölge gibi kurallarını çok iyi

* Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Elemanı

bilmesine rağmen tasarımlarında bu kuralları uygulamaz. Minyatür sanatında detaya önem verildiğinden, Osmanlı minyatür sanatı tarihsel belgeleyicilik niteliği taşır. Nakkaş dilediği gibi kompozisyonu tasarlar, en ince detayına kadar ince bir işçilikle konuyu bize aktarır. Minyatürlere baktığımızda sayfalar dolusu bir olayı bir karede görmemiz mümkün olur. Minyatürler o dönemin birçok özelliğini bizlere ayrıca aktardığından çok önemli belgelerdir. Ne yazık ki Osmanlıların zirveye ulaştığı ve ecdadımızın bize miras bıraktığı birçok eser gibi minyatür sanatımızın bugün fazlaca tanıtılmadığı, korunamadığı, zaman zaman yerildiği ve yeterince uygulanmadığı görülmektedir. Minyatür sanatımızı uygulamak için kullandığımız malzeme kâğıt, boya, fırçalar özelliğindedir. Varak haldeki altın ve gümüş, gökyüzü, süslemeler, alevler, nehir, silah gibi ayrıntılarda bolca yapıştırılarak veya ezilmek suretiyle uygulanır.

Minyatürde işlenecek konu önemli ve özgün olmalıdır. Konu belirlendikten sonra detaylıca ön araştırmalar yapılır. Anlatılacak konuda geçen mimari, giyim, önemli kişiler, meslekler, doğa vs. titizlikle incelenmelidir. Kompozisyon önce eskiz kâğıdına çizilir, tasarım olgunlaştıktan sonra da mühürlenir. Minyatürlerde uygulanan renkler blok halinde sürülmeye başlanır. Detaylar ve süslemeler tamamlandıktan sonra minyatürün dışındaki fona gerekirse zerefşan veya halkâr tarzında süsleme de uygulanabilir.

İbrahim Hakkı Hz. ile ilgili minyatür kompozisyonlarına başlamadan önce ön hazırlıklar yapmam gerekiyordu. Tasarımlarında faydalanmak için kaynak taramalarına başladım. Hasankale'ye giderek İbrahim Hakkı Hz. Vakfı'nı ziyaret ettim. İbrahim Hakkı Hazretleriyle ilgili giysileri, müzik aletlerini, seccadesini, terliklerini kullandığı araç-gereçlerini ve diğer malzemeleri inceledim ve fotoğraflarını çektim. Minyatürlerimde tasarım üslubumu belirleyen portre ve minyatür birlikteliğinin devamını da İbrahim Hakkı Hz. konulu minyatürlerimde de devam ettirmeye çalıştım. Tasarımlarımda İbrahim Hakkı Hz. portresine de yer vermek zorunda olduğumdan O'nun temsili portresini yapmakta bir hayli zorlandım. Daha önce yapılmış temsili portrelerinden bir tanesi Marifetnâme'de, bir başka resmi de Vakıfta bulunuyordu. Bu portreler birbirine fazla benzemiyordu, acaba yeterince araştırılarak ve aslına uygun olarak mı yapılmışlardı? Araştırmanın bu yönünde torunlarından sayın Feyyaz İbrahim Hakkıoğlu'nun bilgilerine başvurdum. Daha önce bir temsili resmi yapıldığından ve kaynaklara geçtiğinden bu resimden faydalanmak zorunda kaldım. Biraz da Feyyaz ağabeyin anlattıklarından ve onun anatomik özelliklerini de katarak yeni temsili bir portreyi yorumlayarak oluşturmaya başladım. Sayısız eskiz portrelerle çalışmalarımı Feyyaz

ağabeyle tartıştık ve sonunda tasarımlarımda kullandığım portrelerde karar kıldık.

"İbrahim Hakkı Hz. portresi, Camii ve Külliyesi" konulu minyatürüm 20x27 ölçülerinde, sağ üst köşede Marifetnâme'den alınma Onun çok güzel sözlerinden oluşan

Hak şerleri hayreyler	Sen Hakk'a tevekkül kıl
Zan etme ki gayreyler	Tevhid et ve rahat bul
Arif anı seyreyler	Sabreyle ve razı ol
Mevlâ görelim neyler	Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler	Neylerse güzel eyler

müsralarına yer verilmiştir. Sol üstte İbrahim Hakkı Hz. tefekkür halde, gözleri kapalı olarak altın varaklı, bir kaç buluttan oluşan gökyüzünde yer almaktadır. Yaşlılık hali beyaz sakallı ve yüz hatlarındaki yılların oluşturduğu kıvrımlarla verilmiştir.

İbrahim Hakkı Hz. beyaz bir sarık, yeşil bir elbise ile beyaz bir iç gömlek giymiştir. Kompozisyonun diğer yarısını Hasankale'deki Camii ve Külliye oluşturmaktadır. Yarım inşaa edilmiş olan külliye sanki minyatürümde tamamlanmış gibidir. Portre iki minarenin arasında yeraldığından külliye'nin yarım kalan inşaatının tezatlığı da kaybolmuştur. Doğa parçası çerçeve dışına zarif bir şekilde taşmış Hasankale'nin kayalık, sert coğrafyasını azda olsa vermektedir. Camii'nin zarif taş işçiliği ve kalem gibi işlenmiş minaresi minyatürün cetveline paralel olarak göğe yükselmektedir. (Resim 1)

Sizlere tanıtacağım ikinci minyatürümde ise İbrahim Hakkı Hazretleri'nin portresi ve Tillo'daki Türbesi'ni konu olarak ele aldım. Tillo'daki türbesi ve çevresini Tillo'ya gidemediğinden ancak resimlerinden, kaynak kitaplardan ve oraya giden kişilerden edindiğim bilgilerden tanımaya çalıştım ve bu bilgilerden yola çıkarak kompozisyonumda türbe ve külliyesine yer verdim.

Büyük müşid Fakirullah Hazretleri'nin Hakk'ın rahmetine kavuşmasından sonra I. Sultan Mahmud'un fermanıyla büyük kubbeli bir türbe yapılmasına karar verilmiştir. İbrahim Hakkı Hz. türbenin yapımında çalışmış, O'nun yaptığı Tillo'daki müşidinin kabri şerifini aydınlatmak için türbenin doğusundaki tepeye ufak bir pencerenin yer aldığı kalın bir duvar yaptığını biliyoruz. Işığın içeri süzülmesini sağlamak için bu duvarın karşısına gelen kubbenin salon hizasına düşen kapının üzerine bir pencere açtırmış, yansımaya sağlayacak bir aynalı kule inşaa etmiştir.

Minyatürüm 19x26 ölçülerinde, sol üstte altın varak gökyüzü içerisinde İbrahim Hakkı Hz. Tillo'daki türbesine bakmaktadır. Onu temsili portresinde yine yaşlılık halini gösteren beyaz sakallı ve yüzündeki yılların oluşturduğu derin yüz hatları ile tasvir ettim. Gri bir gömlek giymiş, başında Hasankale'deki Vakıfta bulunan kavuğu vardır. Kompozisyonun sağ üst köşesinde Marifetnâme'den aldığım onun

Cümleyi terk eyledim candan yöneldim ben sana
Ey Fakirullah kerem kıl devlet-i fakri bana
Ey Fakirullah hayalindir enis-i can-u dil
Sende fani olsa can vahdet'tedir fani değil
Mürşidin canındır anın canıdır hak ile bir
Çün o sensin hem sen ol kıl yüzün nakşî damir.

mısraları yer almaktadır. Kompozisyonumda ağaçlar içinde sekizgen gövdeli ve kubbeli türbesi, kule ve yatay bir düzlemde yer alan buna bağlı külliye binası yer alır. İbrahim Hakkı Hz. Türbe ve Külliyesi'nin doğusundaki tepe üzerindeki O'nun yaptığı duvar, minyatürde perspektif uygulanmadığından kulenin hemen yanındaymış gibi gösterildi. Kompozisyonun alt kısmında ise Hakk'ın rahmetine kavuşmuş çeşitli kişilere ait mezar taşlarının yer aldığı mezarlık bulunmaktadır. (Resim 2)

İbrahim Hakkı Hz. portresi konulu üçüncü minyatürüm ebru zemin üzerine uygulanmıştır. İbrahim Hakkı Hz. güneşi simgeleyen şemse formu içerisinde altın varak bir zemin üzerinde tefekkür halinde tasarlanmıştır. Minyatürün alt kısmında eski Türkçe;

"Mevlâ görelim neyeler,
Neylerse güzel eyler"

yazısıyla kompozisyon tamamlanmıştır (Resim 3).

Yukarıda sizlere kısacada olsa minyatürlerimle tanıtmaya çalıştığım Türk ve İslâm Kültürü'nün büyük düşünürü ve bilim adamı İbrahim Hakkı Hazretleri gibi daha nice büyüklerimiz ne yazık ki yeterince araştırılıp, tanıtılmamıştır. Bu nedenle tarihin derinliklerinde kaybolmaya yüz tutmuş nice büyüklerimiz vardır.

Bilim adamlarımızın, büyüklerimizin tanıtımına önem vermeleri ve biz günümüz sanatçıların da yeni tasarımlarımızda geçmişimizle ilgili ele alınmamış konulara da kompozisyonlarımızda yervermemiz gerektiği kanısındayım.

Resim 1

Resim 3

Resim 2